

ДОБА КНЯЗІВ ОСТРОЗЬКИХ

**Микола КАМІНСЬКИЙ,
Валерій ЗАКРЕВСЬКИЙ**

Князювання Марії Несвіцької (?-1518) – пам'ятна сторінка в історії Рівного

Пам'ятник скульптора Володимира Шолудька, який було урочисто відкрито 27 серпня 2006 року в центрі Рівного, фіксує важливу мить з історії міста: Марія Несвіцька-Рівненська демонструє королівську грамоту, якою надано йому Магдебурзьке право. Із того уже далекого часу, 1492 року, воно набуло статусу міста. Інколи дехто з перехожих зупиняється, вдивляється у витворений уявою скульптора владний образ жінки.

Хто вона і чим уславилась, знає тепер кожен мешканець. А от чи всі можуть перенестися подумки в ту епоху, в якій жила і діяла? Що люди знають про її найближче оточення, про її родину?

Щоб відповісти на ці та інші запитання, треба заглянути в глибину XIV століття, коли у створеній князем Романом Мстиславичем Галицько-Волинській державі, яка проіснувала 150 років, зійшла з політичної арени династія Рюриковичів і її заступили нові володарі – нащадки великого литовського князя Гедиміна та його сина Ольгерда. Вони прийняли православ'я, слов'янізувалися, а в нашому краї – «волинчилися», тож в одній супрязі з ними князі Острозькі, потомки Данила Галицького, розбудовували вже зовсім іншу державу – Велике Князівство Литовське [2].

У Гедиміна було 7 синів, в Ольгерда – 12, серед них Ягайло, король Польщі, і Дмитро Корибут [5]. Від останнього й пішов рід Несвіцьких: Федько Несвіцький, подільський староста і кременецький намісник (пом. 1442 р.), його сини Юрій (пом. 1467 р.) і Василь (пом. до 1463 р.). Тут доречно буде нагадати, що Юрій володів Великим і Малим Житинами, Заборолем, Козлином і Олександрією, яка тоді звалася то Першків Міст, то Першкова, під Рівним.

А Василь Федькович мав трьох синів: Василя, Солтана (Семена II) і Семена. Цей останній і є тим Семеном Васильовичем Несвіцьким, який 23 грудня 1461 року купив Рівне в луцького землевласника Івашка Дичка. Безперечно, поселення це було великим, бо ж мало присілки і продавалося разом із ними, з полями, сіножатями і дібровами, з лісами і бортними землями, зі ставами і ставищами, з ріками і з бобровими

Князювання Марії Несвіцької (?-1518) – пам'ятна сторінка в історії Рівного

гонами, з митом. Акт купівлі-продажу було вчинено в Луцьку, купчу грамоту підписали дев'ять свідків – волинських високопосадовців, котрі «а про лепшую справедливость і печать свою приложилесми».

Після смерті в 1452 році волинського князя Свидригайла Ольгердовича його землі були поділені на три староства: Володимирське, Луцьке і Крем'янецьке. Намісником останнього був «наш» Семен Васильович (пом. 1481 р.).

Тут виділяємо слово «наш», бо тоді дуже популярним було ім'я Семен. Рід Несвіцьких мав п'ятьох Семенів Васильовичів. Троє синів Василя Васильовича Несвіцького іменувалися так: Семен Старший, Семен Середній і Семен Молодший. Дядьком цих Семенів був також Семен – син Юрія Несвіцького. Навіть ярмарковий день у Рівному було призначено на свято Семена-стовпника.

Що ж до Анастасії, то її ім'я колись було так само в моді, як і тепер: кожен княжий рід мав своїх Анастасій.

А чому в Несвіцьких таке прізвище? Та тому, що до Федора Корибутовича від острожецького князя Івана Головні перейшло село Несвіч під Луцьком (нині там аеропорт) і він зробив його своєю резиденцією.

Деякі дослідники помилково відносять до Несвіцьких учасників битви 1223 року з монголо-татарами на річці Калці Юрія Несвіцького та його сина Ярослава. Але ці князі не литовського походження, вони Рюриковичі і княжили у Несвіжі, що біля Мінська. Тож «нашим» Несвіцьким вони не рідня, зате ріднею того ж Семена Васильовича Несвіцького були королі Польщі, нащадки Ягайла: Казимир доводився двоюрідним братом його дідові Федькові, а Ян Ольбрахт, Олександр і Сигізмунд – троюрідними братами його батькові.

Поріднився Семен Несвіцький із луцьким старостою, блискучим полководцем Семеном Юрійовичем Гольшанським, віддавши за нього свою дочку Анастасію. Не буде зайвим сказати, що князь Гольшанський, у якого теж литовські корені, мав внучату племінницю Анастасію Гольшанську-Заславську, ту саму, яка звеліла перекласти Святе Письмо «мовою народу нашого», завдяки чому з'явилося на світ Пересопницьке Євангеліє. Молодшу Анастасіїну сестру Юліанію за її гідне життя і добродійність православна церква зачислила до святих. Уславилась і тітка Семена Гольшанського Софія, і не тільки тим, що була першою красунею у князівстві Литовському і королевою – дружиною Ягайла і матір'ю королів Володислава та Казимира, а її стараннями перекладено Біблію польською мовою [3].

У дочки Несвіцьких Анастасії та їхнього зятя Гольшанського

народилася донька Ганна-Тетяна, яка стала дружиною великого литовського гетьмана, тобто міністра оборони, Костянтина Івановича Острозького і мала від нього сина Іллю. А його дочкою, праправнучкою Семена і Марії Несвіцьких, була знаменита Гальшка Острозька. На ній згас рід рівненських Несвіцьких.

На долю княгині Марії, на жаль не знаємо її року народження, випали тяжкі випробування. Овдовівши після двадцяти років подружнього життя, вона опинилася сам на сам з реаліями того часу. А вони були жорстокі: татарські набіги, які в той час посилювалися, стали постійними, спустошували край і тримали людей у напрузі, в очікуванні лиха.

Ось лише деякі записи з «Короткого Київського літопису»:

«В літо 1491 приходіша татарове заволжскі... десять тисящ, много зла сотвориша у Волинской землі...». Але князь Семен Юрійович Гольшанський відбив напад, «полон одполониша», він поклав трупом 8 тисяч татар. А через 4 роки вже татари перекопські прийшли на Волинь «і мало не добиша град Корца», але й тут Семен Юрійович вийшов переможцем.

В літо 1496 приходіша в Волинскую землю синове перекопского царя Мен Кгирея со всею ордою і много зла сотвориша... І обогнаша князя Семена Юр'євича і пана Василя Хрептовича, намісника володимерского, і князя Константина Острожского і всіх волинцов в граді Ровном». Тоді нападники спалили місто, але замок взяти не змогли, тож відступили, отримавши викуп. А 2 березня 1497 року «приходіша татарове с турки у Волинскую землю», та зібралися Михайло і Костянтин Острозькі «і ізбише їх всіх до конца» [7].

Але успіх приходив не завжди, розбійницькі ватаги кримчаків досить часто безкарно поверталися «во своя сі» з награбованим, із полоняниками, серед яких опинився й далекий родич Марії. Щоправда, йому пощастило: після муштри в загоні яничарів Роксолана-Анастасія взяла його до свого двору в Стамбулі. Роксолана, про яку демонструвався на українському телеканалі «1+1» багатосерійний фільм «Величне століття».

Тієї лихої пори Литва не могла забезпечити військову перевагу на своїх південних рубежах, бо відбивалася від зазіхань північного сусіда. Одного разу Костянтин Острозький змушений був вирушити з 30-тисячним військом назустріч 80-тисячній силі московського князя Василя III, батька Івана Грозного. І переміг, взявши в полон усіх московських воєвод [1].

Отож не до сидіння на троні було тоді Марії Несвіцькій: Волинь покривалась оборонними замками, і Марія, відвідавши в Клевані

Князювання Марії Несвіцької (?-1518) – пам'ятна сторінка в історії Рівного

Семенових родичів – Чарторийських, які вже змурували тут потужну твердиню, перебралась у Городок під Рівним, який дістався її чоловікові від брата Солтана. Вона взялася за спорудження дерев'яного замку в Рівному. Одночасно із замком поставав і храм Воскресіння Христового. А ще ж було багато інших господарських справ. Вона, хоч і вдова, теж повинна була поставляти воїнів до війська. Автор відомого багатьом читачам «Историко-статистического описания церквей...» Микола Теодорович не без захоплення писав, що Марія ні на кого не покладалася, а самочинно розпоряджалась у своїх обширних маєтностях, бо ж, крім Рівного, їй перейшли від чоловіка Квасилів, Корнин, Колоденка та 16 інших сіл з усіма угіддями. А тут ще й згорів замок і треба було будувати новий [6].

Польський дослідник Тадеуш Стецький у виданій 115 років тому книзі «З бору і степу» писав: «Княжна Марія є одним із найкращих характерних типів своєї епохи. Симпатична її постать славно рисується на тлі волинських подій кінця XV століття... Побожна, владна, незважаючи на своє відівство, уміла володіти великими маєтками» [4].

Пережила вона і родинну драму: 1503 року загинув її зять Семен Гольшанський, а 1516-го померла дочка Анастасія. А тут ще знайшлися заздрісники – троє братів-сусідів Дзевшиців на тій підставі, що князь Семен купив вісім сіл до одруження з Марією, затіяли судову тяганину, навіть турбували скаргами короля. Та Марія відстояла свої права, король Сигізмунд визнав претензії позивачів необґрунтованими, дозволивши княгині володіти всім тим, що їй дісталось від чоловіка.

На завершення розповіді про фундаторку Рівного згадаймо її родовідні корені. Рівненський драматург Іван Білоус дослідив, що походить вона зі знатного аристократичного роду, її батько – Олізар Шилевич – володимирський і луцький староста, маршалок Волинської землі. Маріїн дід Гаврило був одним із найближчих родичів великого литовського князя. Шилевичі належали до роду Кірдеїв, засновником якого був один із колишніх перекопських володарів, котрий перейшов на службу до галицьких князів [8].

На схилі літ княгиня Марія доручила управляти своїми маєтностями внучці Ганні-Тетяні, а сама зайнялася благодійністю: допомагала убогим, робила великі пожертви церквам, Києво-Печерській лаврі. У Городку, подарованому теж лаврі, було засновано монастир і резиденцію митрополитів.

Померла княгиня Марія 1518 року. Король Сигізмунд видав привілей, яким усі її маєтності, які невдовзі стали зватися Ровенщиною, визнав власністю князя Костянтина Острозького – чоловіка Ганни-Тетяни.

Через три роки помирає і вона, а ще через дев'ять років не стало і князя Костянтина. Обоє вони поховані в Києво-Печерській лаврі.

Останнім часом княгиню Марію почали називати першим мером Рівного. Зрозумілим є бажання возвеличити цю діяльну жінку, яка майже 40 років свого життя присвятила розбудові міста. Але чи варто при цьому послуговуватися сучасною термінологією? Адже 520 років тому не було у нас ніяких мерів. Та й тепер їх немає. Хоч-не-хоч, а мусимо сказати, що в ту далеку пору вже згадуване село Козлин Рівненського району, яке належало до володінь Острозьких, теж було містом, керувалося Магдебурзьким правом, а очільником міста був бурмістр Іван Книш. Марія була володаркою Рівного, могла його продати, подарувати чи дати в заставу.

Вона знала про європейські порядки, про переваги самоврядування в піднесенні міського життя, тому відразу взялася добувати для Рівного магдебургію. І добилася свого в короткий термін. Навіть Київ ще не мав цього права, а Рівне вже жило за його цивілізованими нормами.

Цим своїм вчинком княгиня розкріпачила людський дух, давши знати всім: віднині ви не просто населення, ви – спільнота, міська громада. Думайте, мрійте, проявляйте ініціативу, плануйте і втілюйте свої задуми в життя. Обирайте керівниками тих, кого вважаєте найбільш достойними.

Тож результат не забарився – городяни утворили магістрат і суд. Набули розвитку торгівля і ремесла. Виникли цехи ткачів, кравців, теслярів, кушнірів, ковалів, кожум'як, пекарів. Їх очолили цехмістри. Представники цих професій жили на своїх окремих вулицях. Згодом одна з гарних місцин стане зватися Венецією. Цехи були самоуправними громадами із власними статутами, судами. Вони мали свої свята, свою символіку. Усі питання життя і праці члени цехів обговорювали на загальних зборах, а цехове керівництво стежило за якістю виробів.

Німецьке слово «ярмарок» відтоді увійшло в мову рівнян, бо Марія виклопотала у короля дозвіл на влаштування у вересні щорічних торгів.

П'ятсот років тому, під завісу середньовіччя, колишнє село на болотистій рівнині стало тогочасним зразковим містом, давши назву цілому краю – Ровенщина, Рівненщина. І вражає цей феномен щонайбільше тим, що витворила його жінка.

Князювання Марії Несвіцької (?-1518) – пам'ятна сторінка в історії Рівного

Література

1. Кармазин Н. История славянских народов. – М., 2005. – С. 559.
2. Левкович І. Нарис історії Волинської землі. – Луцьк, 1992. – С. 55-70.
3. Луговий О. Визначне жіноцтво України. – К., 1994. – С.110-112.
4. Stezki T. Z bogu i stepu. – Kraków, 1998. – S.110-111.
5. Тарасов К. Погоня на Грюнвальд. – Минск, 1992. – С. 274-275.
6. Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. 2. – Почаев. – 1888. – С. 438-440.
7. Українська література XIV-XVII ст. – К., 1998. – С. 85-86.
8. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XVI до середини XVII ст. – К., 1993. – С.128, 136.

Пам'ятник княгині Марії Несвіцькій-Рівненській.
Фото Івана Пащука